

K O N I N K L I J K E N E D E R L A N D S E
A K A D E M I E V A N W E T E N S C H A P P E N

Om fijn Luft te koeien

van der Sijs, Nicoline

published in
Delpher-krant
2018

document version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in KNAW Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van der Sijs, N. (2018). Om fijn Luft te koeien: Over het overtikken van de 17e-eeuwse kranten. *Delpher-krant*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the KNAW public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the KNAW public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:
pure@knaw.nl

Kranten door de eeuwen heen

Hoe de oudste krant uit 1618 ontwikkelt naar de moderne krant van nu.

2

Delpher in één oogopslag

Hoe en wat in de afgelopen vijf jaar in een duidelijk overzicht.

6

Gij zijt ontrouw!

Mark Traa leest mee in het liefdesleven van wildvreemde mensen uit het verleden.

8

Sylvia Witteman heeft iets gelezen

Zij las de Volkskrant van haar geboortedag: 'Zó veel leuker dan een oud boek'

12

Grote en kleine vondsten

Van kralen en pailletten tot een voorspelling over de Rolling Stones.

13

Vijf jaar Delpher

Vijf jaar geleden, op 20 november 2013, zag de website Delpher het levenslicht. Ruim 27 miljoen pagina's van boeken, kranten, tijdschriften en ANP-nieuwsberichten werden op één plek tegelijk doorzoekbaar. In de afgelopen jaren is er veel veranderd: zo groeide Delpher uit van een vrij basale website tot de volwaardige dienst die het nu is, met ruim 100 miljoen gedigitaliseerde pagina's afkomstig van 107 erfgoedinstellingen in binnen- en buitenland, die allemaal op verschillende manieren doorzoekbaar zijn.

Wat is Delpher?

Delpher is de grootste bron van gedigitaliseerde historische tekstcollecties uit de vijftiende tot en met de eenentwintigste eeuw in Nederland. De website biedt toegang tot teksten afkomstig van betrouwbare erfgoedinstellingen, zoals universiteiten, bibliotheken, musea en archieven. Alle collecties zijn bovendien full-tekst (op woordniveau) doorzoekbaar. In Delpher worden zoekresultaten alleen bepaald door het voorkomen van de gebruikte zoekterm in de tekst. Dit in tegenstelling tot een zoektocht via Google, waarbij de resultaten worden

(Advertentie)

beïnvloed door eerdere zoekopdrachten, reclame en de manier waarop websites zijn opgebouwd.

Waar kan ik Delpher voor gebruiken?

Het bekijken van oude teksten kan om ontelbare redenen interessant zijn. Deze krant staat vol met interessante, mooie of grappige voorbeelden uit Delpher, zoals een toekomstvoorspelling voor de Rolling Stones, liefdesoproepen in kleine advertenties en nieuws over moord en doodslag.

Maar er zijn nog veel meer mogelijkheden in Delpher, zoals het bekijken van de mode van de jaren 40 in de *Margriet*, het terugvinden van een oudoom op een passagierslijst van een schip richting Nederlands-Indië, het maken van een collage op basis van krantenartikelen voor een collega die met pensioen gaat, of teruglezen hoe men in de 19e eeuw dacht over actuele kwesties als het milieu. U ziet: mogelijkheden genoeg en Sylvia Witteman schreef al in haar column: 'Één oude krant vertelt boeiender over de wereldgeschiedenis dan welk boek ook.'

Hoe het begon...

De Koninklijke Bibliotheek (KB) richt zich op het digitaliseren van alle Nederlandse pu-

(Advertentie)

blicaties vanaf het begin van de boekdrukkunst. In 2013 werden verschillende websites met gedigitaliseerde historische tekstcollecties samengevoegd om ze via één website doorzoekbaar te maken. Waar je voorheen sites als earlydutchbooksonline.nl en tijdschriften.kb.nl afzonderlijk moest doorzoeken, is er sinds november 2013 één integrale website: Delpher. Aanvankelijk werd de dienst gepresenteerd als bèta-versie; de website was nog in ontwikkeling en werd op basis van gebruikersfeedback verbeterd. Sinds november 2014 is Delpher beschikbaar als volwaardige dienst.

De wortels van Delpher liggen voornamelijk in twee grote projecten: 'Databank Digitale Dagbladen' en 'Erfgoed van de Oorlog'. Tijdens het eerste project, dat liep van 2006 tot 2012, werden op grote schaal nationa-

le, regionale, lokale en koloniale dagbladen gedigitaliseerd; in 'Erfgoed van de Oorlog' werkten de KB en het NIOD samen aan het digitaliseren van diverse kranten uit de Tweede Wereldoorlog - van verzetsbladen tot NSB-kranten.

Hiervoor richtte de KB een heuse productiestraat in, waarmee vanaf 2008 ongeveer 300.000 pagina's per maand werden verwerkt. Inmiddels is het digitaliseren van historische publicaties geen project meer, maar een doorlopend proces en worden er elke maand ongeveer 850.000 pagina's gedigitaliseerd. Op dit moment is ongeveer 15% van het totale aantal beschikbare publicaties gedigitaliseerd. Dit lijkt misschien weinig, maar het digitaliseren is een zeer tijdrovend proces als je bedenkt wat er allemaal moet gebeuren voordat je een publicatie hebt gedigitaliseerd. Alleen al het 100 miljoen keer omslaan van een pagina is al heel veel werk!

Wat is er veranderd in vijf jaar?

Het eerste jaar dat Delpher bestond was dat dus nog als bèta-versie. Ook de snelheid van de website was nog niet zo goed: als er heel veel gebruikers tegelijk op de website waren, ging dat wel eens mis. Precies één jaar na de livegang werd de huidige website opgeleverd, die een stuk stabiel is. Ook in de jaren daarna werd Delpher regelmatig aangepast en verbeterd en werden er functionaliteiten toegevoegd. Uiteraard kwam er ook veel nieuw materiaal beschikbaar. Op pagina 6 en 7 van deze krant staat een overzicht van de grootste wijzigingen van de afgelopen vijf jaar. Op de

website bij 'Over Delpher', te vinden via het menu in de rechterbovenhoek, staat een volledig overzicht van alle verbeteringen en toevoegingen.

Hoe ziet de komende tijd eruit?

Ook de komende jaren zal de ontwikkeling van Delpher niet stilstaan. Het aantal boeken, kranten en tijdschriften zal blijven toenemen en er zullen op basis van gebruikersonderzoek ook weer nieuwe functionaliteiten aan de website worden toegevoegd. Zo wordt er momenteel gewerkt aan een inlogfunctionaliteit, zodat gebruikers onder andere hun favorietenlijsten beter kunnen beheren. Verder zijn er vrijwil-

(Advertentie)

ligers die handmatig moeilijk leesbare krantenartikelen over-tikken. In het artikel van Nicoline van der Sijs op pagina 3 leest u meer over dit project. Het kost natuurlijk veel tijd, maar uiteindelijk zullen deze teksten in Delpher worden opgenomen en worden de kranten nóg beter ontsloten.

Maaïke Napolitano
Coördinator Delpher

Kranten door de eeuwen heen

Gazette d'Amsterdam, 7 maart 1811

De oudste krant van Nederland die bewaard is gebleven is de *Courante uyt Italien, Duytslandt, &c.* van (ca.) 14 juni 1618, uitgegeven in Amsterdam door Casper van Hiltten. Minder dan een jaar later had Amsterdam al een tweede krant, aanvankelijk naamloos maar in 1629 *Tydinghe uyt verscheyde quartieren* gedoopt waarvan het oudste bewaarde nummer dateert van (ca.) 10 februari 1619.

Andere steden volgden. In 1656 verscheen in Den Haag *Post-Tydingen uyt 's Graven-Hage* en in Haarlem verscheen in hetzelfde jaar de *Weeckelyke Courante van Europa* uitgegeven door Abraham Casteleyn. Later wordt deze titel omgedoopt tot *Haerlemse Courante* en in 1664, om concurrentie tegen te gaan, in *Opregte Haerlemmer Courant*. Ook Utrecht met de *Utrechtse [Ma/Vrij]Courant* en Rotterdam met *Gazette de Rotterdam* hebben aan het eind van de zeventiende eeuw hun eigen krant.

Franse tijd

Na de inlijving van Nederland bij Frankrijk in 1810 was in Napoleontische perswetgeving van kracht. Die bracht inhoudelijke (censuur) en cosmetische (titel/tweetaligheid/formaat) veranderingen met zich mee. Vanaf begin 1811 moesten de kranten tweetalig verschijnen. In korte tijd veranderden veel titels meerdere keren van naam; eens voorbeeld is de *Amsterdamsche Courant*.

- 1800-1811 *Amsterdamsche Courant* (t/m 2.2.1811)
- Per 5.2.1811 *Gazette d'Amsterdam/Amsterdamsche Courant*
- Per 1.12.1811 *Aff. etc d'Amsterdam/ Advertentie.. etc van Amsterdam*
- Per 17.11.1813 *Amsterdamsche Courant*
- Per 1.1.1814 *Departementaal Dagblad* van de Zuiderzee en *Amsterdamsche Courant*
- Per 5.5.1814 *Amsterdamsche Courant*

Dagbladzegel

De Franse machthebbers voerden in 1812 de dagbladzegelbelasting in, op basis van het

Journal de la Haye, 7 december 1830

ten domineerden in die tijd de politiek, ze streefden naar hervormingen en meer democratie. Door de Oranjerestauratie van 1787 en de Bataafse Republiek (1795-1801) verdween de invloed van de patriottien weer.

formaat van de krant en op het aantal advertenties. Hoe groter de krant, hoe hoger de belasting. Pas in 1869 werd deze belasting afgeschaft. Vanaf dat moment was de weg vrij voor een snelle ontwikkeling in omvang en in

COLOFON

Deze krant is een speciale uitgave van de Koninklijke Bibliotheek ter gelegenheid van het vijftigjarige bestaan van Delpher.

Samenstelling en redactie: *Miluska Dorgelo*

Met medewerking van: *Martine Brons, Channa Hoogervorst, Martine Koenders, Maaike Napolitano, Beeldstudio KB*

Met dank aan: *De Persgroep en NRC Media*

Vormgeving: *The MindOffice*

terdamsche Courant (1844-1970). Zij bevorderden de verscheidenheid aan opinievorming in de maatschappelijke elite. Ook voor het culturele leven nam de betekenis van kranten toe. Dit blijkt duidelijk uit de opkomst van de literaire kritiek. *Het Algemeen Nederlandsch Nieuws- en Advertentie-blad* (1818-1831) is een van de eerste kranten die zich aan literaire kritiek waagt.

Twintigste eeuw

In de twintigste eeuw ontwikkelde zich een moderne levensstijl. Die kwam tot uitdrukking in de stedelijke cultuur, snelheid, massificatie, nieuwe media en populaire cultuur. De meeste

Het Volk, 28 juni 1941

verscheidenheid. De pers kwam tot bloei, mede door de economische veranderingen, het ontstaan van geestelijke en culturele stromingen en de nieuwe druk- en zettechnieken.

Ontwikkelingen in de 19de eeuw

Na de Bataafs-Franse tijd begonnen enkele kranten zich politiek te roeren. De regering, maar ook individuele politici, gingen kranten als medium gebruiken. De regering steunde kranten als de *Avondbode* (1837-1841) en *Journal de la Haye* (1830-1849). De conservatieven gebruikten de *Constitutioneel* (1855) en *De Nederlander* (1850-1855) als platform. *De Grondwet* (1853-1855) werd gesteund door liberalen, onder wie ook katholieken. Kranten gingen berichtgeving combineren met commentaren, opiniërende bijdragen, ingezonden brieven en besprekingen van boeken. Niet onbelangrijk was de opkomst van de rubriek 'mengelwerk' met recensies, anekdotes, korte verhalen, gedichten en reisimpressies. De *Leydsche Courant* begon daar als eerste mee op 2 januari 1824. Ook de diversiteit aan advertenties nam toe.

De opiniërende kranten vulden een belangrijke functie voor het politieke klimaat. Er ontstonden politieke stromingen en vervolgens ook politieke partijen. Voorbeelden van 'redenerende' kranten zijn het *Algemeen Handelsblad* (1828-1970), de *Arnhemse Courant* (1814-2001) en de *Nieuwe Rot-*

terdamsche Courant (1844-1970). Zij bevorderden de verscheidenheid aan opinievorming in de maatschappelijke elite. Ook voor het culturele leven nam de betekenis van kranten toe. Dit blijkt duidelijk uit de opkomst van de literaire kritiek. *Het Algemeen Nederlandsch Nieuws- en Advertentie-blad* (1818-1831) is een van de eerste kranten die zich aan literaire kritiek waagt.

Tweede Wereldoorlog

De Duitse bezetter maakte een einde aan de vrijheid van drukpers. Kranten die verschijnen moesten zich conformeren aan de opgelegde regels. De legale pers wordt gecensureerd en brengt propaganda voor de Duitsers. Kritische kranten kunnen alleen als illegale krant verschijnen in de ondergrondse pers.

1965-1995

In de jaren zestig krijgt de krant een andere betekenis. Hij verliest zijn feitelijke monopoliepositie door de opkomst van de televisie en andere nieuwe media. Tegelijkertijd breidt hij zijn werkveld enorm uit, op het terrein van economie, politiek en cultuur, met een steeds grotere expertise.

Kranten als de *Volkskrant*, *NRC* en *Trouw* bieden een platform voor het politieke debat en schrijven over onderwerpen als kerk en religie, ethiek, moraal en opvoeding, maar ook over kunst en sociale en multiculturele verhoudingen. De populaire cultuur en consumptiesamenleving breekt door, wat in een krant als *De Telegraaf* goed zichtbaar is. Een onderwerp als sport krijgt in alle kranten veel aandacht, van het *Limburgsch Dagblad* tot *Nieuwsblad van het Noorden*.

De pers bevrijdt zich van de traditionele banden met de zuielen. De houding ten opzichte van kerkelijke, wereldlijke en koninklijke autoriteiten wordt kritischer. In de nieuwsvoorziening komt meer openheid en openbaarheid. Er treedt een schaalvergroting op bij de krantenuitgeverijen; de kleine afzonderlijke uitgeverijen worden overgenomen door grote organisaties.

Nieuwsblad van het Noorden, 27 juni 1988

Om fijn Luft te koeien

Over het overtikken van de 17e-eeuwse kranten

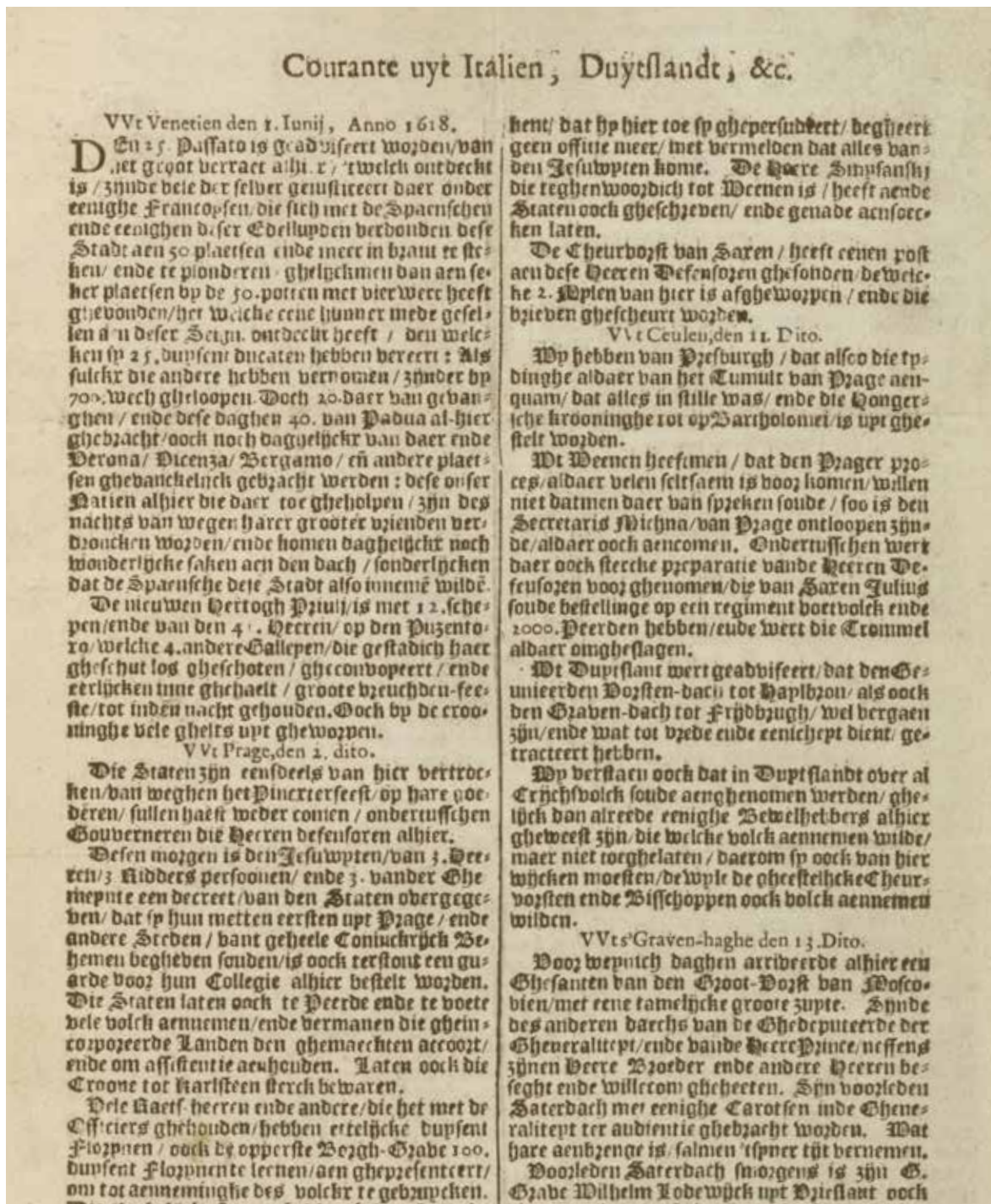
Na de verschijning van de eerste Nederlandse krant op 14 juni 1618 zwol het aantal kranten en krantenafleveringen in de loop van de 17e eeuw snel aan: in totaal verschenen er in die eeuw 36 Nederlandstalige krantentitels. Tot ongeveer 1660 werden die kranten gezet in het hoekige gotische schrift. Daarna stapten de uitgevers over op het Romeinse schrift: het schrift waarin ook moderne kranten zijn gezet, al zijn er duidelijk typografische verschillen tussen de oude en de moderne kranten. Zo wordt voor de letter s in de oude kranten regelmatig een f zonder dwarsstreep gebruikt, de zogenaamde lange s.

De inhoud van twaalf Nederlandse 17e-eeuwse krantentitels kan op Delpher worden geraadpleegd. De tekst van die kranten is door de computer met optische tekenherkenning gelezen, zodat gebruikers woorden kunnen opzoeken in de krantenteksten. Helaas heeft de computer moeite met het lezen van het oude schrift en het interpreteren van het oude Nederlands. Maar gelukkig hebben we nog de *human touch*, want mensen kunnen nog steeds meer dan de computer.

Een paar jaar geleden heeft het Meertens Instituut samen met de Koninklijke Bibliotheek een crowdsourcingproject opgezet om met de hulp van vrijwilligers foutloze transcripties van de 17e-eeuwse kranten te maken. Inmiddels is dat project voor 90% klaar en het resultaat ervan zal in de toekomst op Delpher worden geplaatst.

228 vrijwilligers tikken teksten over

Voor het overtikken is op het Meertens Instituut een applicatie gebouwd: een website waarop de maar liefst 46.031 krantentitels (met een of meer scans per artikel) beschikbaar zijn gesteld. Vrijwilligers moesten zich eerst aanmelden en inloggen. Daarna krijgen ze automatisch een portie toegewezen, bestaande uit één of enkele bij elkaar horende krantenpagina's. Als de vrijwilligers klaar zijn met een portie, kunnen ze de gegevens opslaan en een nieuwe portie aanvragen. Voor de manier waarop de tekst moet worden overgetikt, hebben we uitgebreide instructies geschreven. Het is immers belangrijk dat het resultaat uniform wordt. Zo wordt de tekst zoveel mogelijk letterlijk overgenomen, inclusief de spellingsvariatie, en nemen we het teken /, waarmee in het gotische schrift de komma werd weergegeven, in de transcriptie over als een gewone komma. De kranten zijn door 228 vrijwilligers overgetikt. Sommigen hebben maar enkele porties gedaan en anderen hebben hele

Courante uyt Italien, Duytslandt, &c., 14 juni 1618

In leren jack en hippe gympen

Ben van de vrijwilligers wees op het Forum op een passage uit een krant uit 1689. Het bericht vertelt dat een zekere Catharijn Grueing bestolen is, en beschrijft Catharijn als volgt:

'een kortachtig Vrous-Persoon, sproeyt in haer Aengesicht en root Hair, hebbende een Machaye Jack aen, groenachtig van coleur en een oude Rock met Gimpen'.

Het commentaar van de vrijwilliger: ik zag toch echt een hedendaags iemand voor me met roodgeverfd haar en een aantrekkelijke rood-groen-combinatie: een groen Machaye jack ofwel modern groenleren merkjasje en gympen als sportieve schoeisel. Helaas: nader onderzoek leerde dat een *rock met gimpen* toentertijd een rok was met een kantachtige versiering langs de rand, en een *Machaye jack* een mohairen [geitenharen] lijfje. Het rode haar zal ook wel natuurlijk zijn geweest. Niettemin lijkt het totaalbeeld van

Catharijn voor die tijd wel tamelijk frivool.

Een andere vrijwilliger verheugde zich over het nieuws van 11 november 1684. Eerst zijn er twee pagina's verontrustend nieuws: de Turken zijn aan de winnende hand, ze staan al in de buurt van Pest en rukken op. En dan volgt, op de allerlaatste regel, een alledaagse en geruststellende mededeling waaruit blijkt dat het gewone leven doorgaat al staat de wereld in brand: 'Tot Rotterdam, naest de Franse Kerck, is in bewaring een Hazewind-Hond: die deselve verloren heeft, adressere sig aldaer'. Tot slot kwam een vrijwilliger de uitdrukking *1000 Bomben en Granaten* tegen, en ontdekte zo de oorsprong van de krachtterm *duizend bommen en granaten* van kapitein Haddock in Kuifje! Al was dit in de zeventiende eeuw nog geen krachtterm.

Het 17de-eeuwse leven voor ons herkenbaar

De kranten leveren geweldige

inkijkjes in het leven van de 17e eeuw, dat enerzijds zo ver van ons afstaat maar anderzijds heel dichtbij en herkenbaar is, blijktens nieuwsberichten over vermissingen, diefstal, moord, doodslag, en over jaarmarkten, vuurwerk, koorddansers en goochelaars. Ik raad iedereen aan eens een regenachtige zondagmiddag te besteden aan het lezen van de oude nieuwsberichten. Dat is ook goed om alarmerende berichten van nu te leren relativeren. Hoe herkenbaar is het immers niet om in een bericht uit 1670 te lezen over 'Wolven, dewelcke door den grooten honger zijn rasende, [...] vernielende veele Menschen'. En mocht u door de teksten gegrepen worden: nog niet alle kranten zijn overgetikt, dus vrijwilligers kunnen zich nog steeds bij me melden.

Nicoline van der Sijs senior-onderzoeker bij het Meertens Instituut Amsterdam en projectleider van het crowdsourcingproject *Historische Kranten*